

УДК 330.341:348.43

Соколюк С. Ю.
*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Уманського національного університету садівництва*

Sokolyuk Serhiy
*Candidate of Economics Sciences, Associate Professor,
Head of the Business, Trade and Stock Exchanges Department
Uman National University of Horticulture*

КЛАСТЕРНА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Анотація. Досліджено формування суб'єктних зв'язків в аграрно-промислових кластерах та отримання нових ринкових можливостей підприємствами, що входять до їх складу. Розглянуто характерні риси кластерної організації виробництва в аграрному секторі. Виокремлено причини посилення динаміки інноваційного розвитку підприємств в межах кластеру. Розглянуто змістовну сутність інноваційного аграрно-промислового кластера та охарактеризовано його структурні складники. Критерієм ефективної діяльності інноваційних аграрно-промислових кластерних структур визначено систему зовнішніх та внутрішніх кластерних ефектів. Обґрунтовано очікувані результати впровадження інноваційного аграрно-промислового кластера. Визначено, що інноваційна спрямованість кластерного об'єднання сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження і розроблення нововведень із подальшою їх комерціалізацією.

Ключові слова: кластер, інноваційний розвиток, аграрно-промислове виробництво, підприємства аграрного сектору, кластерні ефекти.

Вступ та постановка проблеми. Інноваційні процеси в аграрному секторі зумовлені інституційно та включають послідовність дій від виникнення наукових ідей, накопичення знань і пропозицій до виробництва та комерціалізації інноваційної продукції на вітчизняних ринках збуту. Центри генерації наукових ідей і знань, комерційних інновацій існують у межах підприємств аграрно-промислового виробництва або їх об'єднань, які характеризуються спільністю напрямів діяльності, що забезпечує досягнення відповідного рівня їх інноваційності. Такими об'єднаннями різноманітних організаційно-правових форм господарювання виступають кластери, які дають змогу використовувати переваги внутрішньофірмової

ієрархії та ринкового механізму, прискорювати та посилювати інноваційні процеси в окремо взятих галузях економіки, надавати можливість швидшого й ефективнішого розподілення нових знань, наукових відкриттів і винаходів, активно використовувати інноваційні методи діяльності, зміцнювати конкурентоспроможність продукції підприємств-учасників. Нині створення кластерів є актуальним, адже відбувається реформування аграрного сектору, яке торкається рівня функціонування територіальних громад та підвищення їхньої економічної самостійності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідження питань формування та розвитку

кластерних утворень є праці таких учених-економістів, як: В.В. Бакум, І.О. Белебеха, С.І. Бурма, В.С. Дубовик, В.І. Колесников, О.Ю. Єрмаков, М.Ф. Кропивко, Д.І. Мазоренко, О.М. Одинцов, М. Портер, В.Г. Прушківський, П.Т. Саблук, А.Е. Шаститко, Е.Б. Шварц та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій із питань забезпечення інноваційного розвитку вітчизняних підприємств у межах інтегрованих структур, у реаліях сьогодення постає необхідність пошуку ефективних форм взаємодії бізнесу, влади і науки для активізації розвитку підприємств аграрного сектору на інноваційній основі.

Метою даної роботи є визначення концептуальних засад інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору в складі кластерних структур та обґрунтування основних положень щодо доцільності створення та функціонування інноваційних аграрно-промислових кластерів.

Результати дослідження.

Виявлена затребуваність нових форм регулювання в економічній сфері зумовлює необхідність створення сучасних механізмів реалізації саморегулювання інноваційних процесів, результатом розвитку яких є розширення мережі інтегрованих структур. Формування кластерних зв'язків є пріоритетним завданням розвитку аграрного сектору регіонів в умовах глобалізації, тому аграрно-промислові кластери є основою для побудови ділових взаємин, сприяють налагодженню співпраці між різними організаційними структурами, підвищуючи ефективність їхньої діяльності [1, с. 16] та об'єднують сільськогосподарських товаровиробників і промислові підприємства, передусім переробні, торговельні фірми, а також підприємства з виробництва сільгосптехніки й устаткування та переробки, зберігання і збуту сільськогосподарської продукції (рис. 1).

Підприємства аграрно-промислового виробництва, що входять до складу кластера, одержують можливість [2, с. 10]: використовувати нові технології, енергетичні засоби, інженерні споруди; долати тимчасовий розрив у фінансуванні витрат між збиранням урожаю і початком періоду його переробки; сприяти поліпшенню якості продукції, яка без додаткових заходів могла б швидко зіпсуватися; обробляти продукцію для закладання на збереження, організувати повне завантаження виробничих потужностей у період міжсезонних робіт. Окрім того, кластерна форма організації аграрно-промислового виробництва призводить до створення інноваційного продукту, яке пов'язане з тим, що об'єднання в кластер на основі інтеграції формує не просто концентрацію різно-

манітних винаходів, ноу-хау, а певну систему розповсюдження нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективного перетворення винаходів і ноу-хау в інновації, а останні – в продукцію, продукт, послуги з конкурентними перевагами, є мережа стійких зв'язків між усіма підприємствами – учасниками такої інтегрованої структури.

Основоположником кластерної парадигми є М. Портер, який охарактеризував кластер як «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних підприємств різних галузей, а також залежних від діяльності організацій (освітніх закладів, наукових інститутів, рекламних агенцій, галузевих журналів, торговельних установ), які справляють величезний прогресивний вплив на економічний розвиток країни та є новим способом структурування економіки, організації теорії і практики економічного розвитку» [3, с. 207]. Автор також визначив функції такого формування, виокремив притаманні йому особливості, висвітлив переваги та недоліки такого новоутворення, чим запропонував інноваційну технологію концентрації майна, активів та людського капіталу для підвищення результатів виробничо-господарської діяльності кожного учасника кластера. Тому використання кластерного підходу в реалізації найважливіших цілей аграрного сектору, якими є збільшення конкурентоспроможності аграрно-промислового виробництва, підвищення рівня життя населення, а також прискорення інноваційного розвитку підприємств агросектору, вбачається в досягненні нового рівня кооперації та інтеграції, що зумовлює ефективнішу взаємодію учасників інтегрованого формування.

Перехід та становлення інноваційної моделі розвитку економіки України передбачає інноваційну спрямованість кластерних об'єднань, оскільки саме вона визначає конкурентоспроможність його підприємств-учасників. Проте вчені-економісти зазначають, що «будь-який кластер сьогодні можна назвати інноваційним у широкому розумінні, тобто нововведення можуть виникнути від удосконалення методів, якими учасники кластера організують власну діяльність, розвивають, виробляють та розподіляють продукцію» [4, с. 29].

Основними причинами посилення динаміки інноваційного розвитку підприємств у кластері є [5]:

1. Формування єдиного інноваційного простору в кластерному об'єднанні, який передбачає спільне використання лабораторій, доступ до результатів суміжних досліджень, трансфер технологій з однієї галузі в іншу, вільний обмін інформацією в кластерній структурі.

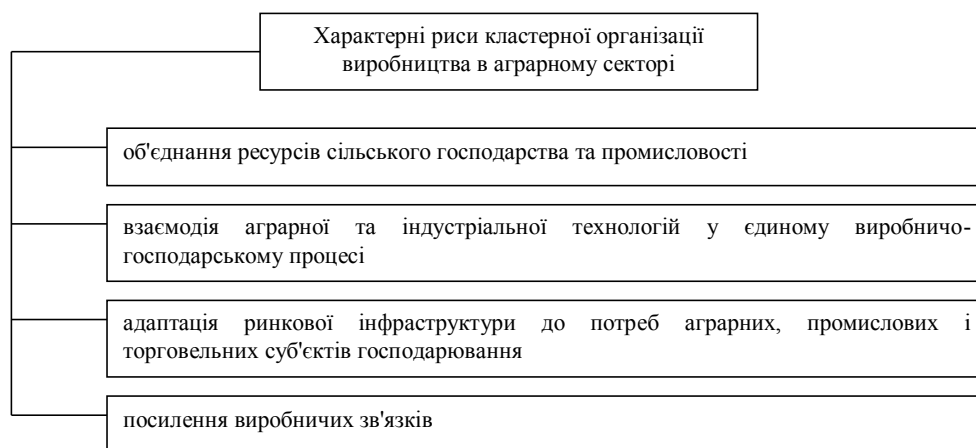

Рис. 1. Характерні риси аграрно-промислових кластерів

Джерело: складено автором

2. Зростання сукупного потенціалу підприємства, який зумовлює інноваційну діяльність органів кластера.

3. Досягнення вигід від спільного розроблення і використання інновацій.

4. Залучення держави до участі в інноваційних проектах.

5. Ефективне використання ресурсів.

Отже, інноваційна орієнтація кластера полягає не лише в реалізації інтересів окремих учасників інтеграційної взаємодії на відміну від інших видів інтегрованих структур, а й в ефективній формі досягнення високого рівня конкурентоспроможності з одночасною реалізацією стратегічних цілей окремих регіонів й територіальних громад. Інноваційні кластери забезпечують взаємну узгодженість технологічних, економічних і значною мірою соціальних параметрів інноваційного зростання [6] та виступають важливим інструментом регіонального розвитку. Вважаємо правомірним використовувати термін «інноваційний аграрно-промисловий кластер», розглядаючи інноваційне кластерне формування у межах аграрного сектору.

Інноваційний аграрно-промисловий кластер (авт. інноваційний агропродовольчий кластер) – це сукупність взаємопов'язаних інноваційним процесом організацій, що функціонують на основі центрів генерації наукових знань і бізнесових розробок, підготовки висококваліфікованих спеціалістів [7, с. 13]. Об'єднання учасників у кластер являє собою мережу, що функціонує на основі інституційного механізму координації. Її формування передбачає стійкі зв'язки між підприємствами-учасниками через географічну близькість або наявність інститутів, взаємодія з якими лише частково регулюється ринком. Відмінністю інноваційного кластера від інших інтегрованих структур є те, що його учасники не повністю об'єднуються в єдине організаційно-правове формування, а створюють механізм взаємодії, який дає їм змогу зберігати статус юридичної особи, будуючи коопераційні зв'язки як із підприємствами – учасниками кластера, так і з організаціями за його межами.

Ключову роль в інноваційній орієнтації аграрно-промислового кластера відіграють інфраструктурні системи інтелектуального і фінансового капіталів, які є каталізаторами до його створення. Інноваційний потенціал кластерного формування визначається насамперед функціонуванням в інтегрованій структурі таких учасників, як академічні й галузеві науково-дослідні інститути, заклади вищої освіти, інноваційні інжинірингові центри, підприємства, що запроваджують інновації.

Кластерна структура в межах аграрного сектору успішно функціонує за наявності основних складників:

1) підприємств-лідерів або групи локалізованих підприємств, які випускають конкурентоспроможну продукцію, яка реалізовується на внутрішніх і зовнішніх ринках;

2) розвинутої мережі обслуговуючих підприємств і організацій, спроможних забезпечити високу якість обслуговування всіх учасників кластера;

3) сприятливого бізнесового клімату, що характеризується високою якістю трудових ресурсів, можливістю доступу до інноваційно-інвестиційних потоків, відсутністю адміністративних перепон, високим рівнем розвитку інфраструктури кластера, розвинутим науково-дослідним потенціалом та ін.

Варто зазначити, що створені інноваційні кластерні формування у межах аграрного сектору дають змогу як підтримувати конкурентні переваги окремих господарюючих суб'єктів мікрорівня, так і створювати синергічний ефект у процесі їх функціонування.

Критерієм ефективної діяльності інноваційних аграрно-промислових кластерних структур виступають кластерні ефекти, які слід класифікувати на зовнішні та внутрішні (рис. 2). Зовнішні кластерні ефекти формуються у межах регіону, а внутрішні зумовлюються синергічним ефектом, який забезпечує перевищення суми прибутків розрізнено функціонуючих підприємств – учасників кластерного об'єднання.

Створення кластерів в аграрному секторі є новою формою організації взаємовідносин, яка характеризу-

Рис. 2. Кластерні ефекти в аграрному секторі

Джерело: згруповано автором

ється організаційною неоднорідністю, де взаємодія відбувається на підставі відносин взаємозалежності [8, с. 17]. Відповідно, взаємодія підприємств-учасників, що формують кластер, являє собою сукупність кооперації і конкуренції: відбувається постійний обмін кадрами, інноваціями, технологіями; здійснюється спільне використання інфраструктури, послуг і рекламно-маркетингового просування. Подібна кооперація дає змогу суттєво знизити ризики її підприємств-учасників, розширює їхні ресурсні можливості, полегшує доступ до різноманітних фінансових ресурсів; призводить до зниження витрат на наукові дослідження і розробки за рахунок виключення їх повторення і підвищення продуктивності.

Очікувані результати впровадження інноваційного аграрно-промислового кластера можуть бути такими:

- виникнення ефективних механізмів взаємодії держави і бізнесу щодо прискорення інноваційної модернізації та структурної перебудови аграрно-промислового виробництва;
- реально можливий перехід науки й освіти від дотаційної до високоприбуткової економічної галузі;
- формування сприятливих передумов для максимальної та ефективної співпраці науки з виробництвом;
- високий рівень зайнятості на підприємствах аграрного сектору, які входять до кластера;
- зниження витрат на інноваційні впровадження завдяки передачі частини робіт партнерам, які спеціалізуються на конкретних видах діяльності;
- підвищення ефективності виробничо-господарських процесів на засадах довгострокових партнерських зв'язків;
- поступова інтеграція регіонів у глобальну господарську систему;
- стимулювання розвитку малого і середнього підприємства в аграрній сфері регіону;
- створення нових інноваційних підприємств аграрно-промислового виробництва на основі успішної комерціалізації технологій;
- розширення можливості залучення фінансових ресурсів у розвиток аграрного сектору шляхом об'єднання таких можливостей усіх учасників кластера, а також для надання гарантій на одержання кредитних ресурсів;
- можливість зниження собівартості аграрно-промислової продукції підприємств, що входять до складу кластера;

- формування принципово нового рівня економічних відносин через об'єднання підприємств у межах регіону, що базується на порядності й довірі між учасниками аграрно-промислового кластера, створює новий спосіб мислення.

Формування інноваційних кластерів являє собою не спонтанну концентрацію різноманітних технологічних та технічних винаходів, а суворо орієнтовану систему поширення нових знань, технологій та інновацій. У таких інтегрованих структурах новий продукт або послуга створюються зусиллями підприємств або дослідницьких інститутів, що дає змогу прискорити їх поширення мережею кластерних взаємозв'язків. Інноваційна спрямованість кластерного об'єднання сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження і розроблення нововведень із подальшою їх комерціалізацією за рахунок високої ефективності виробничо-господарської структури кластера. Це дає змогу її учасникам стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу. Тому в ринкових умовах господарювання формування та розвиток інноваційних аграрно-промислових кластерів стають одними з основних методів активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі.

Висновки. Інноваційний кластер виступає найбільш ефективною формою досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору. Аграрні та інші учасники інноваційного аграрно-промислового кластера отримують вигоди від приналежності, у тому числі й через побудову мережі формальних і неформальних відносин для передачі ринкової і технологічної інформації; створення системи для виявлення колективних вигід і загроз, формування концепції і продуктивної стратегії інноваційного розвитку підприємств-учасників; створення системи взаємовідносин бізнесу і влади. Разом із тим підприємства, що формують кластерну структуру, здебільшого є самостійними суб'єктами господарювання, і конкуренція всередині кластера є важливою рушійною силою його інноваційного розвитку в цілому, що суттєво відрізняє її від кооперації. Тому кластерна організація виробництва в аграрному секторі в сучасних ринкових умовах господарювання є ефективним методом активізації і стимулювання інноваційної діяльності підприємств аграрно-промислового виробництва та основою для співпраці різних видів бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Єрмаков О.Ю., Надвичиний С.А. До методології кластеризації розвитку аграрної сфери регіонів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 14–21.
2. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М.Ф. Кропивко та ін. *Економіка АПК*. 2008. № 10. С. 7–15.
3. Портер М. Конкуренция. Москва : Вильямс, 2001. 495 с.
4. Прушківський В.Г., Бурма С.І., Колесников В.І. Наукові підходи до формування регіонального інноваційного кластеру. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 9. С. 28–32.
5. Шварц Е.Б. Инновационное развитие предприятия в кластере. *Наукоедение*. 2016. Т. 8. № 4. URL : file:///C:/Users/Skyнет/Downloads/innovatsionnoe-gazvitie-predpriyatiya-v-klasterie.pdf (дата звернення: 12.03.2019).
6. Дубовик В.С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону. URL : file:///C:/Users/Skyнет/Desktop/%D0%9A%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80/17-Dubovyk.pdf (дата звернення: 10.03.2019).
7. Одинцов О.М. Формування інноваційно-інвестиційного механізму агропромислових кластерів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 12. С. 11–14.
8. Шаститко А.Е. Кластеры как форма пространственной организации экономической деятельности: теория вопроса и эмпирические наблюдения. *Балтийский регион*. 2009. № 2. С. 9–31.

КЛАСТЕРНАЯ ПАРАДИГМА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Аннотация. Исследовано формирование субъектных связей в аграрно-промышленных кластерах и получение новых рыночных возможностей предприятиями, входящими в их состав. Рассмотрены характерные черты кластерной организации производства в аграрном секторе. Выделены причины усиления динамики инновационного развития предприятий в пределах кластера. Рассмотрена содержательная сущность инновационного аграрно-промышленного кластера и охарактеризованы его структурные составляющие. Критерием эффективной деятельности инновационных аграрно-промышленных кластерных структур определена система внешних и внутренних кластерных эффектов. Обоснованы ожидаемые результаты внедрения инновационного аграрно-промышленного кластера. Определено, что инновационная направленность кластерного объединения способствует снижению совокупных затрат на исследования и разработку новшеств с последующей их коммерциализацией.

Ключевые слова: кластер, инновационное развитие, аграрно-промышленное производство, предприятия аграрно-го сектора, кластерные эффекты.

THE CLUSTER PARADIGM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR

Summary. The most effective forms of organization of productive forces are cluster structures. The relevance of them is associated with ensuring the innovative development of enterprises in the agricultural sector and increasing their innovative competitive advantages. The formation of the subjective ties in the agricultural and industrial clusters and obtaining new market opportunities for the enterprises are pointed out. The characteristic features of the cluster organization of production in the agricultural sector are considered. The reasons of dynamic strengthening of innovative development of the enterprises within a cluster are allocated. The substantial essence of innovative agricultural and industrial cluster is considered and its structural components are characterized. The difference between the innovation cluster and other forms of integrated structures is highlighted. The article describes the infrastructure systems that play a key role in the innovative orientation of the agricultural and industrial cluster. The innovative potential of cluster formation is determined by the functioning in the integrated structure of the participants introducing innovations. The system of external and internal cluster effects is determined to be the criterion of effectiveness of innovative agricultural and industrial cluster structures. Expected results of the introduction of innovative agricultural and industrial cluster are determined. It is determined that the innovative orientation of the cluster association helps to reduce the total cost of research and development of innovations with their subsequent commercialization. The basic concepts on the feasibility of the creation and operation of innovative agricultural and industrial clusters are substantiated. It is proved that in modern conditions of management cluster the organization of production is a tool to enhance and stimulate the innovation of enterprises in the agricultural sector.

Key words: cluster, innovative development, agro-industrial production, enterprises of the agrarian sector, cluster effects.